MİRAS
Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi

mədəni irs ustad məktəbi

QEYRİ-MADDİ MƏDƏNİ İRS

TƏDRİS VƏSAİTİ

Hazırlayan:
Dr. Fariz Xəlilli

BAKI – 2026

Kitabın məzmunu “Miras” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin cavabdehliyindədir, bu baxımdan kitabın məzmunu Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin mövqeyini əks etdirmir.

Kitab Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin Qeyri Hökumət Təşkilatları üçün elan etdiyi 2025-ci il Qrant müsabiqəsi çərçivəsində nəşr olunmuşdur.

Xəlilli, Fariz. (Hazırlayan). (2026). Qeyri-maddi mədəni irs: Tədris vəsaiti.
Bakı: *"AFPoliqrAF"*, 2026.– 300 səh.

10 mart – 24 aprel 2026-cı il tarixlərində “Miras” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin Mədəni İrs Beynəlxalq Ustad Məktəbi qeyri-maddi mədəni irs ustad dərslərinə başlamışdır. Dərslər YUNESKO-nun Qeyri-maddi mədəni irs ilkin siyahısında olan Azərbaycanın 24 qeyri-maddi mədəni irsi mövzularında olub, Azərbaycan irs mütəxəssisləri tərəfindən aparılmışdır. Mühazirələr əsasında tədris vəsaiti nəşrə hazırlanmışdır.

Elmi redaktor: Prof.Dr. Şikar Qasımov
Rəyçi: Prof.Dr. Kübra Əliyeva

Koordinator: Məleykə Hüseynova
Fotolar: Fariz Xəlilli, Məleykə Hüseynova, Nərmin İmanova, Süleyman Süleymanov

ISBN: 978-9952-598-51-3

© “Miras” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi, 2026

ÇAY MƏDƏNİYYƏTİ: TARİXİ, SOSİAL ROLU VƏ MƏRASİM ƏNƏNƏLƏRİ
Ceyhun İsmayılov 201

İFTARIN SOSİAL VƏ DİNİ ƏHƏMİYYƏTİ
Əhməd Niyazov 211

SEYİD YƏHYA BAKUVİNİN "ŞƏFAÜL-ƏSRAR" ƏSƏRİNDƏ SUFİ ORUCU VƏ
MİR HƏMZƏ SEYİD NİGARİNİN "ÇAYNAMƏ" MƏSNƏVİSİNDƏ ÇAY MƏDƏNİYYƏTİ
ƏSASLI SUFİ ƏDƏBİ
Fariz Xəlilli 217

BAYRAM FENOMENİ: SOSİAL ZAMAN, QONAQPƏRVƏRLİK, PAYLAŞMA VƏ
BARIŞIN RİTUAL MƏDƏNİYYƏTİ
Pərvin Ahənçi 222

ƏNƏNƏDƏN İRSƏ: NOVRUZ MƏRASİMLƏRİ KOLLEKTİV YADDAŞ VƏ
İDENTİKLİK KONTEKSTİNDƏ
Pərvin Ahənçi 243

NOVRUZ OYUNLARI VƏ XALQ ƏYLƏNCƏLƏRİ
Kübra Əliyeva 258

NAR FESTİVALININ KEÇİRİLMƏSİ TARİXİ VƏ GÖYÇAY RAYONUNUN İQTİSADİ,
SOSİAL-MƏDƏNİ HƏYATINDAKI ROLU
Adil Məmmədov 268

NARIN AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİNDƏ YERİ VƏ SİMVOLİKASI
Ümidə Məcnunlu 273

"SƏMƏNİ" ADLI QƏDİM VƏ MÜQƏDDƏS MAYE-İÇKİNİN HAZIRLANMA ƏNƏNƏSİNİN
BƏRPASINA DAİR
Kübra Əliyeva 276

SƏDƏF SƏNƏTİ: TARİXİ, MAHİYYƏTİ VƏ TƏTBİQİ
Balabəy Balabəyov 283

AZƏRBAYCAN MUĞAMI HAQQINDA BƏZİ QEYDLƏR
Mehman Mikayılov 286

FOTOLAR 290

ÇAY MƏDƏNİYYƏTİ: TARİXİ, SOSİAL ROLU VƏ MƏRASİM ƏNƏNƏLƏRİ

Ceyhun İsmayılov
Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
"Basqal" Dövlət Tarix-Mədəniyyət Qoruğu
https://doi.org/10.30546/19023.2026.1001.342

Giriş. Son illər ölkə vətəndaşlarının turist kimi xarici ölkələrlə əlaqələrinin genişlənməsi, müəssisələr arasında işgüzar münasibətlərin artması, Azərbaycan turistlərinin müxtəlif ölkələrə səfər etməsi və eyni zamanda ölkəmizə gələn xarici turistlərin sayının çoxalması müxtəlif xalqların adət-ənənələrini, məişətini və qidalanma mədəniyyətini daha yaxından öyrənməyə imkan yaradır. Dünya xalqlarının qonaqpərvərlik və qidalanma ilə bağlı ənənələrini bilmək xüsusilə turizm və xidmət sahəsində çalışan mütəxəssislər üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Çünki qonaqların yerli mətbəxlə ilk tanışlığı onların ölkə haqqında ümumi təəssüratına və sonrakı münasibətlərinə təsir göstərən mühüm amillərdən biridir.

Fərqli mədəniyyətlərlə ünsiyyət qurmaq, onların dilini, tarixi və siyasi-iqtisadi vəziyyətini, dini adət-ənənələrini öyrənmək müəyyən vaxt və diqqət tələb edir. Hər bir turist səyahət etdiyi ölkəyə gedərkən çalışır ki, həmin ölkənin mədəniyyəti, adət-ənənələri və gündəlik həyatı ilə yaxından tanış olsun. Turistlər səfər etdikləri ölkələrdən xatirə olaraq suvenirlər, çəkdirdikləri şəkillər və milli mətbəxlə bağlı təəssüratlar aparırlar. Bu baxımdan milli mətbəx bir ölkənin maddi və mənəvi mədəniyyətinin mühüm tərkib hissəsi hesab olunur.

Bu gün Azərbaycanda turizm sahəsində böyük inkişaf və canlanma müşahidə olunur. İl ərzində müxtəlif ölkələrdən çoxsaylı turistlər ölkəmizə səfər edir və onlar Azərbaycan mədəniyyəti, musiqisi, tarixi abidələri və milli mətbəxi ilə yaxından tanış olurlar. Turistlərin xüsusi maraq göstərdiyi sahələrdən biri də Azərbaycan mətbəxidir. Azərbaycan mətbəxi zənginliyi və rəngarəngliyi ilə seçilir. Bu rəngarənglik ölkənin müxtəlif bölgələrinin təbii şəraiti və həyat tərzi ilə bağlı olaraq formalaşmışdır. Hər bir regionun özünəməxsus yeməkləri və qida ənənələri vardır. Bu isə ölkəmizin mədəniyyətini və mətbəxini daha geniş şəkildə təbliğ etməyə imkan yaradır.

İnsan həyatının keyfiyyətini müəyyən edən əsas amillərdən biri qidalanmadır. Qida insanın ən vacib ehtiyaclarından biridir və həyatın davamlılığı üçün əsas şərtlərdən sayılır. Qidalanma insan sağlamlığına, iş qabiliyyətinə, fiziki və zehni inkişafına, eləcə də ümumi əhval-ruhiyyəsinə birbaşa təsir göstərir. İnsan orqanizminin normal fəaliyyəti qidalar vasitəsilə qəbul edilən vitaminlərin, mineralların və digər faydalı maddələrin miqdarından asılıdır.

Azərbaycan ərazisində də zəngin mətbəx mədəniyyəti formalaşmışdır. Bunun əsas səbəblərindən biri ölkəmizin əlverişli coğrafi mövqeyi və müxtəlif iqlim şəraitidir. Azərbaycanın təbiəti və iqlimi mətbəx üçün lazım olan flora və faunanın inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Məlum olduğu kimi, Azərbaycanda doqquz iqlim qurşağı mövcuddur. Bu müxtəliflik ölkədə yetişdirilən kənd təsərrüfatı məhsullarının çoxluğuna və müxtəlifliyinə səbəb olur. Nəticədə bu amillər Azərbaycan mətbəxinin zəngin və rəngarəng olmasına şərait yaradır.

Ölkəmizdə yetişdirilən ərzaq məhsullarının çeşidi olduqca genişdir. Bu məhsullar insan orqanizmini zülallar, karbohidratlar, vitaminlər və mineral maddələrlə təmin edir. Yerli məhsulların bolluğu və təbii dadı Azərbaycan mətbəxinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini formalaşdırır. Azərbaycan yeməklərinin müxtəlifliyi və dad xüsusiyyətləri qədim dövrlərdən bəri səyyahların diqqətini cəlb etmişdir. Orta əsrlərdə ölkəmizə səfər edən səyyahların qeydlərində Azərbaycan

mətbəxinin zənginliyi haqqında məlumatlara rast gəlinir.

XVIII əsrdə Qafqaza səfər etmiş məşhur fransız yazıçısı və səyyahı Aleksandr Düma özünün məşhur "Qafqaz səfəri" əsərində Azərbaycan mətbəxindən bəhs etmişdir. O, xüsusilə Azərbaycan kabablarının dadını və çayın təqdim olunma ənənəsini yüksək qiymətləndirmiş, bu yeməklərin onda böyük təəssürat yaratdığını qeyd etmişdir. Bu fakt Azərbaycan mətbəxinin tarixən də xarici səyyahların diqqətini çəkdiyini göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Şimali və Cənubi Qafqazda yaşayan bir sıra xalqların mətbəxinə Azərbaycan mətbəxi müəyyən dərəcədə təsir göstərmişdir. Bu isə Azərbaycan mətbəxinin zəngin və inkişaf etmiş kulinariya ənənələrinə malik olduğunu sübut edir. Zaman keçdikcə bu mətbəx həm yerli, həm də qonşu xalqların qida mədəniyyətinə öz təsirini göstərmişdir.

Hər bir xalqın qidalanma ilə bağlı ənənələri onun yaşadığı coğrafi mühit, iqlim şəraiti, tarixi inkişaf yolu və həyat tərzi ilə sıx bağlıdır. Bu amillər hər bir ölkənin mətbəxinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini müəyyən edir. Bununla belə, son illərdə sənayeləşmə, sürətli həyat tempi, qida sənayesinin inkişafı, beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi və nəqliyyat imkanlarının artması qidalanma vərdişlərinə də müəyyən təsir göstərmişdir. Bu dəyişikliklər nəticəsində bəzi ənənəvi qida hazırlama üsulları və köhnə vərdişlər tədricən dəyişir, onların yerini yeni qidalanma formaları və üsulları tutur. Bununla yanaşı, milli mətbəx ənənələrinin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi mədəni irsin yaşadılması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan xalqının gündəlik həyatında ən çox istifadə olunan məişət əşyalarından biri **samovardır**. Bu məişət əşyası zamanla yalnız məişət vasitəsi kimi deyil, həm də milli atribut kimi qəbul olunmağa başlamışdır. Samovar Azərbaycan çay mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsinə çevrilmiş və xalqın gündəlik həyatında xüsusi yer tutmuşdur. Təsadüfi deyil ki, XX əsrin ortalarına qədər Azərbaycan ailələrində qızlar gəlin köçürülərkən cehizlərinə samovar da əlavə edilirdi. Bu ənənə samovarın ailə həyatında və məişətdə nə qədər mühüm rol oynadığını göstərir.

Tarixi mənbələr göstərir ki, samovarın Azərbaycanda istifadə tarixi olduqca qədim dövrlərə gedib çıxır. Araşdırmalara görə, yaşı təxminən 3700 il olan ən qədim samovar nümunəsi Azərbaycanın Şəki bölgəsində aşkar edilmişdir. Bu tapıntı digər ölkələrdə aşkar olunan oxşar nümunələrdən daha qədim hesab olunur. Məsələn, Misirdə tapılan samovar tipli qabların yaşı təxminən 2000 il hesab edilir. Bu fakt isə samovarın Azərbaycan xalqının məişətində çox qədim zamanlardan istifadə edildiyini göstərir.

Azərbaycan xalqının məişətində çay süfrəsi ətrafında təşkil olunan müxtəlif mərasimlər də xüsusi yer tutur. Bu cür mərasimlər **"çay dəstgahı"** kimi tanınır və zaman keçdikcə milli adət-ənənələrimizin bir hissəsinə çevrilmişdir. Azərbaycanlılar qonaq qəbul edərkən süfrəyə ilk olaraq təzə dəmlənmiş çay təqdim etməyi vacib hesab edirlər. Bu ənənə qonağa hörmət və ehtiramın göstəricisi kimi qəbul olunur.

Çay dəmlənərkən istifadə olunan qabların və suyun qaynadılma üsulunun da böyük əhəmiyyəti vardır. Adətən çay keramik və ya çini çaydanlarda dəmlənir. Su isə müxtəlif vasitələrlə – elektrik samovarlarında, od samovarlarında, həmçinin elektrik və ya qaz çaydanlarında qaynadıla bilər. Bununla belə, samovarda qaynadılan su ilə dəmlənən çayın dadının daha fərqli və xüsusi olduğu hesab edilir. Buna görə də samovar çayı bir çox insanlar tərəfindən daha üstün tutulur.

Samovar çay dəmləmək üçün suyun qaynadılmasında istifadə edilən xüsusi qurğudur. Onun quruluşu da özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Samovarın içərisindən odun yandırılması üçün nəzərdə tutulmuş metal boru keçir. Bu borunun aşağı hissəsində havalandırma dəlikləri yerləşir ki, bu da odun daha yaxşı yanmasına kömək edir. Borunun yuxarı hissəsində isə baca yerləşir. Samovar

su ilə doldurulduqdan sonra od yandırılır və su qızdırılmağa başlayır. Qaynama prosesinin daha sürətli və səmərəli getməsi üçün bacaya əlavə boru yerləşdirilir.

Samovarın içərisində yanan kömür və ya odun müəyyən aralıqlarla maşa vasitəsilə qarışdırılır ki, alov sönməsin və su daha tez qaynasın. Qaynama prosesi başa çatdıqdan sonra samovarın yan tərəfinin aşağı hissəsində yerləşən lülə vasitəsilə qaynar su götürülür. Bu sudan istifadə edilərək çay dəmlənir və qonaqlara təqdim olunur.

Beləliklə, samovar yalnız su qaynatmaq üçün istifadə olunan məişət əşyası deyil, həm də Azərbaycan çay mədəniyyətinin və qonaqpərvərlik ənənələrinin mühüm simvollarından biridir. Samovar ətrafında qurulan çay süfrəsi insanların bir araya gəlməsinə, səmimi söhbətlərin aparılmasına və milli adət-ənənələrin yaşadılmasına xidmət edir. Buna görə də samovar Azərbaycan xalqının məişət və mədəni həyatında xüsusi əhəmiyyətə malik olan dəyər kimi qiymətləndirilir. Çox vaxt rus mənbələrində məişətdə istifadə etdiyimiz bu metal qabın – samovarın – vətəninin Rusiya olduğu iddia edilir. Lakin aparılan araşdırmalar göstərir ki, ruslar bu mətbəx əşyasını daha qədim dövrlərdə türk xalqlarından mənimsəmişlər. Tarixi və yazılı mənbələr də bunu təsdiq edir. Məsələn, XVIII–XIX əsrlərdə Azərbaycanın Lahıc qəsəbəsində fəaliyyət göstərən misgərlər yüksək keyfiyyətli və zərif samovarlar hazırlayırdılar. Onların hazırladıqları bu məişət əşyalarına həm ölkə daxilində, həm də xarici bazarlarda böyük tələbat var idi. Hətta ölkəmizə gələn qonaqlara xatirə olaraq samovar hədiyyə edilməsi də geniş yayılmış ənənələrdən biri idi.

Samovar və çayla bağlı Azərbaycan folklorunda da müxtəlif nümunələrə rast gəlinir. Atalar sözləri, mahnılar, nəğmələr və digər folklor nümunələrində samovar və çay süfrəsi haqqında maraqlı ifadələr yer almışdır. Bu fakt samovarın və çayın xalqın məişətində və mədəniyyətində nə qədər mühüm yer tutduğunu göstərir. Bu gün də samovar çayı öz aktuallığını qoruyub saxlayır və Azərbaycan çay mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi kimi qəbul olunur.

Azərbaycana səyahət edən hər bir turist üçün ən maraqlı və yadda qalan təcrübələrdən biri də ənənəvi çay mərasimində iştirak etməkdir. Çay Azərbaycanda ən məşhur içki növlərindən biri olmaqla yanaşı, hər bir azərbaycanlının gündəlik həyatının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Ölkəmizdə hər hansı bir evə qonaq gedərkən qonağa ilk olaraq çay təqdim edilir. Bu, qonaqpərvərlik və hörmət əlaməti hesab olunur.

Azərbaycan çayı adətən müxtəlif növ mürəbbələrlə birlikdə təqdim edilir. Mürəbbə ilə çay içmək Azərbaycan çay mədəniyyətinin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biridir. Bundan əlavə, çaya xüsusi dad və ətir vermək məqsədilə müxtəlif ədviyyələrdən də istifadə olunur. Bu ədviyyələr arasında darçın, mixək, kəklikotu, itburnu, qızılgül suyu və digər aromatik bitkilər qeyd edilə bilər. Bu əlavələr çayın dadını daha zəngin və fərqli edir.

Çayın təqdim edilməsi mərasimi Azərbaycan mədəniyyətinin mühüm elementlərindən biridir. Azərbaycan çay süfrəsinin əsas atributlarından biri isə armudu stəkandır. Ənənəvi çay stəkanı hesab olunan armudu stəkan müxtəlif materiallardan – şüşə, büllur və ya digər materiallardan hazırlanır. Stəkanın adı onun formasından götürülmüşdür. Armudu stəkanın aşağı və yuxarı hissəsi geniş, orta hissəsi isə nisbətən dar olur. Bu xüsusi forma çayın üst hissəsinin içmək üçün uyğun temperaturda qalmasına, alt hissəsinin isə uzun müddət isti saxlanmasına kömək edir.

Çayın hazırlanmasında əsas məqamlardan biri onun düzgün dəmlənməsi və suyun qaynadılmasıdır. Bu baxımdan samovarda hazırlanan çay xüsusi dadı və ətri ilə seçilir. Samovarda qaynadılan su ilə dəmlənən çay bir çox insan tərəfindən daha dadlı və keyfiyyətli hesab olunur. Buna görə də samovar çayı Azərbaycan çay mədəniyyətinin ən qiymətli və ənənəvi elementlərindən biri sayılır.

Azərbaycanlılar günün demək olar ki, istənilən vaxtında çay içirlər. Çay həm evdə, həm iş

yerlərində, həm də ictimai məkanlarda geniş istifadə olunur. Azərbaycanın demək olar ki, hər bölgəsində çay evlərinə və ya çayxanalara rast gəlmək mümkündür. Çayxana çayın ən çox içildiyi ictimai məkanlardan biridir və bu məkanlar uzun illərdir ki, sosial ünsiyyət və söhbət üçün mühüm rol oynayır. İnsanlar çayxanalarda bir araya gələrək müxtəlif mövzularda söhbət edir, fikir mübadiləsi aparırlar.

Bəzən rəsmi görüşlər və işgüzar söhbətlər belə çay süfrəsi ətrafında keçirilir. Azərbaycanda çay demək olar ki, bütün mərasimlərdə və şənliklərdə təqdim olunur. Məsələn, oğlan tərəfi qız evinə elçiliyə gedərkən qonaqlara çay təqdim edilir. Bu zaman təqdim olunan "şirin çay" qız tərəfinin evliliyə razılıq verdiyini bildirir. Bu ənənə Azərbaycan xalqının ailə və məişət həyatında çayın rəmzi məna daşıdığını göstərir.

Çay Azərbaycan xalqının həyatına o qədər sirayət etmişdir ki, bəstəkarlar və sənətkarlar bu mövzuya müxtəlif mahnılar və nəğmələr həsr etmişlər. Beləliklə, çay yalnız bir içki deyil, həm də xalqın mədəniyyətində, adət-ənənələrində və gündəlik həyatında mühüm yer tutan bir dəyərdir. Azərbaycanda çay mədəniyyəti qonaqpərvərlik, səmimiyyət və dostluq münasibətləri ilə sıx bağlıdır və bu gün də bu ənənə böyük sevgi ilə yaşadılmaqdadır.

Çay mədəniyyətinin tarixi və sosial rolu. Çay qədim dövrlərdən etibarən insan həyatında mühüm yer tutmuş içki növlərindən biridir. Onun tarixi əsasən Çin, Hindistan və Orta Asiya ərazilərinə gedib çıxır. Tarixi mənbələrə görə, çayın ilk dəfə istifadə olunması Çinlə bağlıdır və bu içkinin yaranması ilə bağlı müxtəlif rəvayətlər mövcuddur. Zaman keçdikcə çay ticarət yolları vasitəsilə digər ölkələrə yayılmış, Yaxın Şərqə, Qafqaza və Avropaya çataraq müxtəlif xalqların gündəlik həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Çay bitkisinin vətəni də məhz Çin hesab olunur. Bu ölkədə çay yarpağından hazırlanmış həlimin insan orqanizmi üçün faydalı olduğu məlum olduqdan sonra çay bitkisinin məqsədli şəkildə becərilməsinə başlanılmışdır.

Tədqiqatçıların araşdırmalarına əsasən, çayla bağlı ilkin məlumatlara təxminən 5 min il əvvələ aid Çin əlyazmalarında rast gəlinir. Həmin mənbələrdə çayın həm içki, həm də müalicəvi vasitə kimi istifadə olunduğu qeyd olunur. Zaman keçdikcə çay yalnız tibbi məqsədlərlə deyil, həm də gündəlik içki kimi geniş yayılmağa başlamışdır. Bu gün çay dünya xalqları arasında ən çox istifadə olunan spirtsiz içki növlərindən biri hesab edilir. Bir çox ölkələrdə çay yalnız içki kimi deyil, həm də mədəniyyətin və sosial münasibətlərin mühüm elementlərindən biri kimi qəbul olunur.

Müasir dövrdə çayın istehlakı dünya üzrə daim artmaqdadır. Çay təkcə dad xüsusiyyətlərinə görə deyil, həm də insan sağlamlığına faydalı təsirlərinə görə geniş istifadə olunur. Tərkibində olan vitaminlər, minerallar və antioksidant maddələr insan orqanizmi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İsti yay günlərində sərinləşdirici içkilər qəbul edildikdə əsasən ağız boşluğunda sərinlik hissi yaranır, lakin çay içildikdə bütün orqanizmdə temperaturun müəyyən qədər aşağı düşdüyü müşahidə olunur. Mütəxəssislərin fikrincə, çay içildikdən sonra bədənin temperaturu təxminən 1–2°C aşağı düşə bilir. Bu xüsusiyyət çayın digər içkilərlə müqayisədə daha faydalı və effektiv içki olduğunu göstərir. Ümumilikdə isə dünyada çayın istehlakı bir çox spirtsiz içkilərin istehlakından təxminən iki dəfə çoxdur.

Hazırda çay bitkisi dünyanın 30-dan çox ölkəsində becərilir və emal olunur. Çay istehsalı ilə məşğul olan ölkələr arasında Çin, Hindistan, Şri-Lanka, Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycan da yer alır. Hər bir ölkə özünün iqlim və torpaq şəraitinə uyğun olaraq müxtəlif çay növləri yetişdirir və emal edir. Bununla yanaşı, çayın emalı və istehsalı prosesində istifadə olunan texnologiya və avadanlıqlar da çayın keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir.

XX əsrin ikinci yarısında və sonlarında Azərbaycanda fəaliyyət göstərən çay fabriklərində istifadə olunan texnika və texnologiya artıq köhnəlmişdi. Bu isə istehsal olunan çayın keyfiyyətinə

müəyyən mənfi təsir göstərirdi. Mövcud texnoloji imkanların məhdud olması səbəbindən istehsal edilən bəzi çay məhsulları dövlət standartlarının tələblərinə tam cavab vermirdi. Buna baxmayaraq, son illərdə bu sahədə müəyyən yeniliklər tətbiq olunmuş, çayçılığın inkişafı və çay məhsullarının keyfiyyətinin artırılması istiqamətində müxtəlif tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Azərbaycanda çayın əsas vətəni ölkənin cənub zonası hesab olunur. Xüsusilə Lənkəran, Astara və Masallı rayonlarının iqlim şəraiti çay bitkisinin becərilməsi üçün olduqca əlverişlidir. Bu ərazilərdə rütubətli subtropik iqlim və münbit torpaq çay bitkisinin inkişafı üçün uyğun şərait yaradır. Məhz buna görə də Azərbaycanda çayçılıq ən çox bu bölgələrdə inkişaf etmişdir. Bununla yanaşı, ölkənin şimal-qərb bölgələrində – Balakən, Qax və Zaqatala rayonlarında da müəyyən miqdarda çay bitkisi əkilir və becərilir. Bu rayonlarda istehsal olunan çay məhsulları daxili bazarda satışa təqdim olunur və istehlakçılar tərəfindən istifadə edilir.

Beləliklə, çay həm tarixi, həm iqtisadi, həm də mədəni baxımdan böyük əhəmiyyətə malik bir məhsuldur. Dünyanın müxtəlif ölkələrində becərilən və istifadə olunan çay insanların gündəlik həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Azərbaycanda da çay istehsalı və çay mədəniyyəti uzun illər ərzində formalaşaraq bu günə qədər qorunub saxlanmış və inkişaf etdirilmişdir. Bu isə çayın yalnız içki deyil, həm də milli mədəniyyətin mühüm elementlərindən biri olduğunu göstərir.

Azərbaycanın Zaqatala bölgəsində Prof. A.D.Rəcəblinin məlumatına əsasən ilk çay əkini 1890-cı ildə olmuşdur. Həmin çay kolları normal boy atmış və yaşıl çay yarpağı məhsulu vermişdir.

Azərbaycanda çay bitkisinin becərilməsinin elmi əsaslar üzrə öyrənilməsinə 1929-cu ildən başlanmışdır. Qərbi Gürcüstandan gətirilmiş çay toxumları sabiq Ümumittifaq Bitkiçilik İnstitutunun (ÜBİ) Lənkəran şöbəsinin Hırkan sahəsində səpilmişdir. ÜBİ-nin Lənkəran şöbəsi 1928-ci ildə yaradılmış və sonralar isə akademik N.İ.Vavilovun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Bağçılıq və Subtropik Bitkilər Elmi-tədqiqat İnstitutunun Lənkəran filialına daxil edilmişdir.

1929-cu ildə Lənkəran dayaq məntəqəsi ilə eyni vaxtda Zaqatala təcrübə stansiyasında Prof. A.D.Rəcəbli çay tumlarının səpinini aparmış və uğurlu nəticə əldə etmişdir.

Çay bitkisi ilə təcrübələr eyni zamanda 1931-1932-ci illərdə Lənkəran rayonunda sabiq Ümumittifaq Elmi-tədqiqat çay İnstitutunun və «Çay Qruziya» trestinin Lənkərandakı dayaq məntəqəsində də aparılmışdır.

Azərbaycanda çay bitkisi ilk dəfə 1912-ci ildə Lənkəran bölgəsinə gətirilərək orada əkilib və ilk dəfə olaraq çay zavodu 1937-ci ildə Lənkəranda tikilib. Bundan sonra Azərbaycanda çayın kütləvi şəkildə istehsalına başlanılıb.

Mütəxəssislərin araşdırmasına əsasən, Azərbaycanda orta hesabla hər il 10 min tondan artıq çay içilir. Çay, içki olaraq sadəcə sərinləşdirici və sakitləşdirici təsirə malik olmaqla bərabər, Azərbaycan süfrələrinin əvəzolunmaz bəzəyinə çevrilmişdir.

Çayın Azərbaycana aid olan xüsusi növü var. "Azərbaycan çayı" adlandırılan bu növ əsasən Azərbayanın cənubunda becərilir. Çay azərbaycanlıların əsrlərdən bəri istifadə etdiyi, gündəlik tələbat duyduğu zəruri içki növü sayılır. Hələ qədim dövrlərdə saraylarda keçirilən rəsmi qəbullarda qonaqlara çay təklif edirlərmiş. Elçilik mərasimlərində qonaqlara çay təklifi adəti isə bu gün də davam etməkdədir.

Azərbaycanda çay mədəniyyəti qədim keçmişə və köklü ənənələrə sahibdir. Burada çay qonaqpərvərlik və qonağa hörmətin simvolu kimi xarakterizə edilir. Çayı xüsusi sinilərdə, armudu stəkanla süfrəyə təqdim etmək qədim ənənə hesab olunur. Azərbaycanlılar hesab edirlər ki, çay süfrəsi söhbətləşmək və istirahət etmək üçün ideal seçimdir. Hazırda Azərbaycan Qafqazın ən

qədim çay ənənələrinə sahib ölkəsi hesab olunur.

Azərbaycanda çayı sadə formada dəmləməklə yanaşı, ona xüsusi ətirləndirici bitkilərlə əlavə tam qatmaq da geniş yayılmış ənənədir. Belə ki, Azərbaycan təbiətinin əvəzsiz incilərindən hesab olunan tam təbii məhsul olan kəklikotu, yarpız, itburnu, nanə, mixək və digər ətirləndirici bitkilərlə birgə dəmlənmiş halda təqdim edirlər. Limon çay süfrələrinin əvəzolunmaz elementi hesab olunur. Azərbaycan çayı süfrələrə əsasən armudu stəkanda, yanında limon və kəllə qənd olmaqla təqdim olunur. Bundan əlavə Azərbaycanda çay süfrəsində mürəbbə, şəkərbura, paxlava kimi şirniyyatlara da üstünlük verilir.

Tərkibində olan kofein hesabına qara çay orqanizmə gümrahlaşdırıcı və tonuslandırıcı təsir göstərir, sakitləşdiri və zehni aktivləşdirir. Çayın dadlı və ləzzətli olması üçün onun xüsusi dəmlənmə qaydasına riayət etmək olduqca vacibdir.

Quru çayı ağzı bağlı qabda, rütubət və günəşdən uzaq saxlamaq lazımdır. Çay dəmləyərkən çaydanın düzgün seçilməsi vacib şərtlərdəndir. Ən ideal dəm çaydanı çini materialdan olandır.

Quru çayın üzərinə qaynar su tökülәndə çay yapaqları bişir və acı dadır. Çaydan qaynayanda köpüklənmənin dayanmasını gözləmək lazımdır, 5-7 dəqiqə keçəndən sonra suyun temperaturu təxminən 75 dərəcəyə çatanda suyu quru çayın üzərinə tökmək olar.

Çayın növündən asılı olaraq dəmlənilmə qaydası var. Qara çay- 1 çay qaşığı çay üzərinə hərarəti 75 dərəcə olan 200 ml su tökülərək 4-7 dəqiqə dəmlənilir. Yaşıl çay- 1 çay qaşığı çay üzərinə hərarəti 80 dərəcə olan 200 ml su tökülərək 5-7 dəqiqə dəmlənilir. Çay dəmlənilәndən 2 dəqiqə sonra içilərsə, sakitləşdirici təsir bağışlayır.

Azərbaycanda elə bir ev tapa bilməzsən ki, gün ərzində orada ən azı bir dəfə çay dəmlənməsin. Söylədiklərimiz sübut edir ki, Azərbaycanda özünəməxsus çaymədəniyyəti formalaşıb və odur ki, çay təkcə susuzluğu yatırma vasitəsi hesab edilmir. Yəni azərbaycanlılar çay süfrəsi arxasında həm də söhbətləşir, deyib-gülür, bir-birinə ürəklərini açır, problemləri çözməyə çalışırlar.

Bütün bunlar bir daha sübüt edir ki, Azərbaycanda xüsusu çay mədəniyyəti formalaşmış və kimliyin, qonaqpərvərliyin və sosial əlaqələrin rəmzinə çevrilmişdir.

2022-ci il noyabrın 28-dən dekabrın 3-dək Mərakeş Krallığının Rabat şəhərində keçirilən YUNESKO-nun Qeyri-maddi Mədəni İrsin Qorunması üzrə Hökumətlərarası Komitəsinin 17-ci sessiyasında ölkəmiz üçün xüsusilə əlamətdar qərarlar qəbul olunub.

Dekabrın 1-də sessiyada, həmçinin Azərbaycanla Türkiyənin birgə təqdim etdiyi "Çay mədəniyyəti: kimliyin, qonaqpərvərliyin və sosial təmasın simvolu" nominasiyası da YUNESKO-nun Qiymətləndirici Orqanı tərəfindən bütün meyarlarına dair müsbət rəy alaraq təşkilatın Qeyri-maddi Mədəni İrs üzrə Reprezentativ Siyahısına salınıb.

Nominasiya sənədi Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi, Xarici İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının YUNESKO yanında Daimi Nümayəndəliyi, YUNESKO üzrə Azərbaycan Milli Komissiyası və Türkiyənin müvafiq qurumlarının birgə əməkdaşlığı şəraitində təqdim edilib.

Çay süfrəsi insanlar arasında münasibətlərin qurulmasında, sosial əlaqələrin möhkəmlənməsində mühüm vasitə olmuşdur.

Azərbaycanda çayın bayram və mərasim süfrələrində yeri. Çay Azərbaycan xalqının məişət və mədəni həyatında mühüm yer tutan ənənəvi içkilərdən biridir. O, yalnız gündəlik istifadə olunan içki olmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda bayram, mərasim və rəsmi məclislərin əsas atributlarından biri kimi çıxış edir. Azərbaycan cəmiyyətində çay süfrəsi qonaqpərvərliyin,

hörmətin və səmimi ünsiyyətin rəmzi kimi qəbul olunur. Qonaq gələn evdə ilk növbədə çay süfrəsinin açılması xalqın qədimdən formalaşmış qonaqpərvərlik ənənələrinin bir göstəricisidir. Bu baxımdan çay təkcə içki deyil, insanların bir araya gəlməsinə, söhbət etməsinə və münasibətlərin möhkəmlənməsinə xidmət edən mühüm sosial vasitədir.

Azərbaycan mədəniyyətində çay süfrəsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Çay adətən armudu stəkanlarda təqdim olunur və onun yanında müxtəlif şirniyyatlar, mürəbbələr, qənd və ya limon qoyulur. Çay süfrəsinin hazırlanması və təqdim edilməsi də müəyyən ənənələrə əsaslanır. Ev sahibəsi qonağa çayı xüsusi diqqət və hörmətlə təqdim edir. Bu ənənə xalqın mədəni davranış qaydalarının və etik normalarının formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Bayram süfrələrində çay xüsusi yer tutur. Xüsusilə Novruz bayramında çay süfrəsi milli şirniyyatlarla birlikdə təqdim olunur. Süfrəyə qoyulan şəkərbura, paxlava, kətə, qoğal və digər şirniyyatlar adətən çayla birlikdə yeyilir. Bayram günlərində ailə üzvləri, qohumlar və dostlar bir araya toplaşaraq çay süfrəsi ətrafında söhbət edir, bayram sevincini bölüşürlər. Bu zaman çay süfrəsi yalnız qidalanma vasitəsi deyil, həm də insanların birliyini və qarşılıqlı münasibətlərini gücləndirən sosial məkan kimi çıxış edir. Bayram günlərində çay süfrəsi ətrafında edilən söhbətlər, xatirələrin bölüşülməsi və birlikdə keçirilən vaxt ailə və qohumluq bağlarını daha da möhkəmləndirir.

Toy və nişan mərasimlərində də çay süfrəsi mühüm rol oynayır. Xüsusilə elçilik mərasimində verilən çay xüsusi rəmzi məna daşıyır. Əgər qonaqlara çay təqdim olunarsa, bu, elçilik təklifinin qəbul olunduğunu ifadə edir. Bu baxımdan çay ailələr arasında yeni münasibətlərin başlanğıcını simvolizə edən mühüm bir element hesab olunur. Nişan mərasimlərində də qonaqlara çay təqdim edilir və süfrə müxtəlif şirniyyatlarla bəzədilir. Toydan əvvəl keçirilən "gəlin hamamı", xonça aparma və digər mərasimlərdə də çay süfrəsi xüsusi şəkildə hazırlanır və qonaqlara təqdim olunur. Bu mərasimlərdə çay süfrəsi həm də bayram əhval-ruhiyyəsini və sevinc hissini artıran bir vasitə kimi çıxış edir.

Yas və anım mərasimlərində də çay ənənəvi olaraq süfrəyə qoyulur. Lakin bu mərasimlərdə çay daha sadə və təmkinli şəkildə təqdim edilir. Yas məclislərində çay qonaqlara ehtiramla təqdim olunur və insanlar arasında ünsiyyətin qurulmasına, kədərin bölüşülməsinə və təsəlli verilməsinə kömək edir. Bu mərasimlərdə çay süfrəsi bir növ birlik və həmrəylik rəmzi kimi çıxış edir. İnsanlar çay süfrəsi ətrafında toplaşaraq mərhumun xatirəsini yad edir, ailə üzvlərinə mənəvi dəstək göstərirlər.

Ümumilikdə Azərbaycanda çay mərasimlərdə yalnız içki funksiyasını daşımır, eyni zamanda sosial və mədəni münasibətlərin tənzimləyicisi rolunu oynayır. Çay süfrəsi ailə bağlarını möhkəmləndirir, insanlar arasında səmimi münasibətlərin formalaşmasına kömək edir və qonaqpərvərlik ənənələrinin yaşadılmasına xidmət edir. Eyni zamanda bu ənənə milli mədəni kimliyin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından da böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Beləliklə, çay Azərbaycan xalqının həyatında yalnız gündəlik içki deyil, həm də mədəniyyətin, ənənələrin və sosial münasibətlərin ayrılmaz bir hissəsi kimi çıxış edir. Bayramlarda, mərasimlərdə və gündəlik həyatda çay süfrəsi insanların bir araya gəlməsinə, ünsiyyət qurmasına və milli dəyərlərin yaşadılmasına xidmət edən mühüm mədəni element olaraq öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır.

Azərbaycan adətinə görə, çay süfrənin ilk və son təqdim olunan içkisidir.

Çay süfrəsində etik qaydalar və söhbət mədəniyyəti. Çay süfrəsi Azərbaycan xalqının sosial və mədəni həyatında xüsusi yer tutan ünsiyyət məkanıdır. Bu məkan yalnız qida və içki təqdim edilən yer deyil, həm də davranış normalarının, etik qaydaların və ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdığı

ictimai mühitdir. Çay süfrəsində davranış qaydaları xalqın mədəni dəyərlərini, etik prinsiplərini və sosial münasibətlər sistemini əks etdirir.

Çay süfrəsində əsas etik qaydalardan biri qonağa hörmət prinsipidir. Azərbaycan adətinə görə, süfrəyə ilk olaraq çay təqdim olunur və bu, ev sahibinin qonağa göstərdiyi ehtiramın rəmzi hesab edilir. Böyüklərə və hörmətli şəxslərə çay əvvəlcə təqdim edilir, gənclər isə yaşlılara xidmət etməklə etik davranış nümayiş etdirirlər. Çay süfrəsində səliqə-sahman, təmizlik və estetik görünüş mühüm əhəmiyyət daşıyır; stəkanların, nəlbəkilərin və süfrə örtüyünün səliqəli olması mədəni davranışın göstəricisi sayılır.

Çay içmə prosesində davranış mədəniyyəti də mühüm yer tutur. Çayı sakit şəkildə içmək, stəkanı ehtiyatla tutmaq, səs salmamaq və digər iştirakçıları narahat etməmək etik norma kimi qəbul edilir. Şəkər, mürəbbə və digər şirniyyatların təqdimatında paylaşma və nəzakət prinsiplərinə riayət olunur. Çay süfrəsində təmkinli davranmaq, aşırı jestlərdən və qeyri-etik hərəkətlərdən çəkinmək mədəniyyət göstəricisi hesab edilir.

Söhbət mədəniyyəti çay süfrəsinin əsas komponentlərindən biridir. Bu mühitdə iştirakçılar bir-birinə hörmətlə yanaşmalı, qarşı tərəfin sözünü kəsməməli və etik olmayan mövzulardan uzaq durmalıdırlar. Çay süfrəsi ailə, dostluq, ictimai münasibətlər və gündəlik hadisələr haqqında müzakirələrin aparıldığı, fikir mübadiləsinin baş verdiyi səmimi ünsiyyət platformasıdır. Söhbətlər adətən sakit, konstruktiv və qarşılıqlı anlaşma şəraitində aparılır.

Çay süfrəsində etik qaydalar yalnız davranış normaları deyil, həm də sosial tərbiyə vasitəsidir. Bu qaydalar vasitəsilə gənc nəsilə hörmət, səbir, paylaşma və ünsiyyət bacarıqları aşılanır. Çay süfrəsi mədəniyyətin ötürülməsi və nəsillərarası əlaqələrin möhkəmləndirilməsi baxımından mühüm sosial institut kimi çıxış edir.

Nəticə etibarilə, çay süfrəsində etik qaydalar və söhbət mədəniyyəti Azərbaycan xalqının milli mentalitetini, qonaqpərvərlik ənənələrini və sosial davranış modellərini əks etdirən mühüm mədəni fenomendir. Bu ənənələrin qorunması və yaşadılması milli mədəni irsin davamlılığı baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Çayın qonaqpərvərlik və kimlik göstəricisi kimi rolu. Çay Azərbaycan xalqının məişət və mədəni həyatında yalnız gündəlik istehlak olunan içki deyil, həm də qonaqpərvərlik ənənələrinin və milli kimliyin mühüm simvollarından biridir. Azərbaycan mədəniyyətində çay süfrəsi ev sahibinin qonağa münasibətini, ona göstərilən hörmət və ehtiramı ifadə edən əsas vasitələrdən biri hesab olunur. Qonağa çay təqdim etmək evə gələn insanı səmimi şəkildə qəbul etməyin və ona dəyər verməyin ənənəvi forması kimi qəbul edilir. Hər bir Azərbaycan evində qonaq qarşılanarkən ilk olaraq çay süfrəsinin hazırlanması və qonağa çay təklif olunması xalqın qədimdən formalaşmış qonaqpərvərlik ənənələrinin bariz nümunəsidir.

Qonaqpərvərlik Azərbaycan xalqının əsas sosial və mənəvi dəyərlərindən biridir və çay bu dəyərin gündəlik həyatda ən çox istifadə olunan ifadə formalarından sayılır. Ev sahibinin qonağı çayla qarşılaması, süfrə açması və çay süfrəsi ətrafında səmimi söhbət aparması sosial münasibətlərin qurulmasına və möhkəmlənməsinə xidmət edir. Çay süfrəsi təkcə içki qəbul edilən məkan deyil, eyni zamanda ailə üzvləri, qohumlar və dostlar arasında ünsiyyətin qurulduğu, fikir mübadiləsinin aparıldığı və münasibətlərin dərinləşdiyi sosial mühitdir. İnsanlar çay süfrəsi ətrafında toplaşaraq gündəlik həyat hadisələrini müzakirə edir, sevinc və kədərlərini bölüşür, qarşılıqlı anlaşma və səmimiyyət mühiti yaradırlar. Bu baxımdan çay qonaqpərvərlik mədəniyyətinin ayrılmaz və əsas atributlarından biri kimi çıxış edir.

Azərbaycan çay mədəniyyəti həm də özünəməxsus süfrə tərtibatı və təqdimat forması ilə seçilir.

Çay adətən armudu stəkanlarda təqdim olunur və onun yanında qənd, limon, müxtəlif mürəbbələr və milli şirniyyatlar süfrəyə qoyulur. Bu təqdimat forması həm estetik baxımdan gözəl görünür, həm də milli mətbəx mədəniyyətinin zənginliyini əks etdirir. Çayın mürəbbə ilə içilməsi xüsusilə Azərbaycan çay mədəniyyətinə xas olan xüsusiyyətlərdən biridir. Qonağa müxtəlif növ mürəbbələrin təqdim olunması ev sahibinin qonağa olan diqqətini və hörmətini göstərən mühüm elementlərdən sayılır.

Çay eyni zamanda milli kimliyin göstəricisi kimi də mühüm rol oynayır. Azərbaycan çay mədəniyyəti özünəməxsus ənənələri, süfrə qaydaları və təqdimat formaları ilə digər xalqların çay ənənələrindən müəyyən dərəcədə fərqlənir. Bu fərqlər xalqın məişət mədəniyyətini, estetik zövqünü və sosial davranış modellərini əks etdirir. Çay süfrəsi ailə dəyərlərinin, qonaqpərvərlik ənənələrinin və milli mentalitetin nəsildən-nəslə ötürülməsində mühüm rol oynayır. Uşaqlar və gənclər ailə mühitində çay süfrəsi ətrafında böyüklərin davranışını müşahidə edərək milli ənənələri və etik qaydaları mənimsəyirlər. Beləliklə, çay süfrəsi həm də mədəni tərbiyə vasitəsi kimi çıxış edir.

Çayın kimlik funksiyası yalnız məişət səviyyəsində deyil, həm də ictimai və simvolik səviyyədə özünü göstərir. Müxtəlif milli bayramlarda, rəsmi tədbirlərdə və beynəlxalq mədəni təqdimatlarda çay süfrəsinin nümayiş etdirilməsi Azərbaycan mədəniyyətinin tanıdılması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Xarici qonaqlar üçün təşkil olunan tədbirlərdə çay süfrəsinin təqdim olunması ölkənin qonaqpərvərlik ənənələrinin və milli mədəniyyətinin tanıdılmasına xidmət edir. Bu baxımdan çay yalnız məişət elementləri ilə məhdudlaşmır, həm də mədəni diplomatiyanın və milli təqdimatın mühüm vasitələrindən biri kimi çıxış edir.

Bundan əlavə, çay süfrəsi müxtəlif sosial tədbirlərdə və ictimai görüşlərdə də istifadə olunur. Dostların görüşü, işgüzar söhbətlər və ya ailə toplantıları zamanı çay süfrəsi ünsiyyətin daha səmimi və rahat mühitdə aparılmasına şərait yaradır. Bu xüsusiyyət çayın sosial həyatın müxtəlif sahələrində mühüm rol oynadığını göstərir. İnsanların çay süfrəsi ətrafında toplaşması bir növ sosial yaxınlaşma və qarşılıqlı anlaşma mühiti yaradır.

Nəticə etibarilə, çay Azərbaycan xalqı üçün yalnız gündəlik içki deyil, həm də qonaqpərvərlik, səmimiyyət və milli kimliyin rəmzi kimi dəyərləndirilir. O, sosial münasibətlərin qurulmasında, ailə və dostluq əlaqələrinin möhkəmlənməsində, həmçinin mədəni dəyərlərin qorunmasında mühüm rol oynayan mədəni fenomendir. Çay ənənələrinin yaşadılması və gələcək nəsillərə ötürülməsi Azərbaycan xalqının zəngin mədəni irsinin qorunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də çay mədəniyyəti yalnız keçmişin yadigarı deyil, həm də bu gün yaşayan və gələcəkdə də yaşadılacaq mühüm milli dəyər kimi qiymətləndirilir.

Azərbaycan xalqı üçün çay qonaqpərvərlik simvoludur. Qonağa çay verməmək ev sahibinin hörmətsizliyi kimi qəbul olunur.

Müxtəlif xalqların mədəniyyətində çay ənənələri. Çay yalnız bir içki deyil, həm də müxtəlif xalqların mədəniyyətində sosial, estetik və ritual əhəmiyyət daşıyan simvolik bir fenomendir. Hər bir xalq çay ənənələrini öz milli, dini və sosial dəyərlərinə uyğun formalaşdırmışdır.

Çay Çin mədəniyyətində qədim zamanlardan etibarən həm gündəlik həyatın, həm də ritual təcrübələrin əsas hissəsi olmuşdur. Çay mərasimləri (Gongfu Cha) incə dəmləmə texnikaları və estetik təqdimatla xarakterizə olunur. Burada məqsəd yalnız içki qəbul etmək deyil, həm də meditasiya, harmoniya və sosial ünsiyyət vasitəsilə ruhani sükunət əldə etməkdir.

Yaponiyada çay mərasimi (Çado və ya "Çay Yolu") xüsusi rituallarla keçirilir və fəlsəfi, estetik və sosial mənalar daşıyır. Bu mərasimlərdə hər detal – stəkan, dəmləmə üsulu, süfrənin tərtibatı – simvolik məna daşıyır və qonaqlar arasında hörmət və diqqət prinsiplərini vurğulayır.

Hindistanda çay (çay, “chai”) gündəlik həyatın ayrılmaz hissəsidir. Çay evlərdə, küçə kafelərində və ticarət mərkəzlərində geniş istifadə olunur. Burada çay sosial ünsiyyətin vasitəsi və qonaqpərvərlik simvolu kimi çıxış edir. Hind çayı ədviyyatlı və süd qarışımlı dəmlənir və xüsusi təqdimat formaları vardır.

Türkiyədə çay mədəniyyəti həm sosial, həm də gündəlik həyatın vacib hissəsidir. Çay ənənəsi evlərdə, kafelərdə və rəsmi görüşlərdə qonaqpərvərliyin rəmzi kimi qəbul edilir. Çay adətən armudu stəkanlarda təqdim olunur və qonaqsevərliyin simvolik göstəricisidir.

Britaniyada “Five o’clock tea” ənənəsi məşhurdur. Çay burada sosial elit mədəniyyətin tərkib hissəsi, həm də gündəlik və rəsmi görüşlərin önəmli elementi kimi çıxış edir. Britaniya çayı adətən süd və şəkərlə təqdim olunur və süfrə mədəniyyətinə ciddi riayət olunur.

Orta Asiya və Qafqaz xalqlarında çay mədəniyyəti ailə və qonaqpərvərlik ənənələrinin ayrılmaz hissəsidir. Xalqlar çayı müxtəlif mərasimlərdə – toy, nişan, doğum, bayram və yas mərasimlərində istifadə edərək sosial əlaqələri möhkəmləndirirlər. Süfrə estetikliyi, şirniyyatlar, mürəbbələr və bəzəkli stəkanlar mədəni kimliyin göstəricisi hesab olunur.

Müxtəlif xalqların çay ənənələri həm içki qəbulunu, həm də sosial ünsiyyəti, estetik zövqü və mədəni kimliyi əks etdirir. Çay mədəniyyəti hər bir toplum üçün fərqli formalarda inkişaf etsə də, ümumi funksiyası – insanları bir araya gətirmək, hörmət və qonaqpərvərliyi ifadə etməkdir. Bu ənənələrin öyrənilməsi, xalqların mədəni müxtəlifliyini anlamaq və milli irsi qorumaq baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır.

Nəticə. Beləliklə, çay mədəniyyəti uzun illər ərzində formalaşaraq insanların gündəlik həyatında və sosial münasibətlərində mühüm yer tutmuşdur. Xüsusilə Azərbaycan cəmiyyətində çay yalnız bir içki kimi deyil, qonaqpərvərliyin, səmimiyyətin və ünsiyyətin rəmzi kimi qəbul olunur. İnsanlar çay süfrəsi ətrafında toplaşaraq söhbət edir, fikir mübadiləsi aparır və münasibətlərini daha da möhkəmləndirirlər.

Çayla bağlı formalaşmış mərasim və adətlər – qonağa çay təqdim etmək, armudu stəkanlardan istifadə etmək, çayı mürəbbə və şirniyyatlarla içmək kimi ənənələr xalqın mədəni həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Bu ənənələr həm də milli dəyərlərin qorunmasına və nəsildən-nəslə ötürülməsinə xidmət edir.

Müasir dövrdə həyat tərzinin dəyişməsinə baxmayaraq, çay mədəniyyəti hələ də öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. Bu ənənənin yaşadılması və gələcək nəsillərə çatdırılması milli-mədəni irsin qorunması baxımından olduqca vacibdir. Buna görə də çay mədəniyyəti yalnız keçmişdən gələn bir adət deyil, həm də insanları bir araya gətirən və səmimi münasibətləri gücləndirən dəyər kimi bu gün də yaşayır və gələcəkdə də yaşayacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. YUNESKO Azərbaycan (Preslib) [Elektron resurs]. – URL: https://YUNESKO.preslib.az/az/page/Ovn9rhsuxo – Götürülmə tarixi: 04.04.2026.
2. Məmmədova İ. G. Azərbaycan çay mədəniyyəti (tarixi-etnoqrafik tədqiqat). – Bakı, 2022. – 240 s.
3. Həsənova X. Dünya xalqlarının qida mədəniyyəti, adət və ənənələri: dərs vəsaiti. – Bakı, 2021.

Mətbəənin direktoru – Fuad HÜSEYNOV
Texniki redaktor – Azər RƏSULOV
Texniki korrektor – Təranə RƏHİMOVA
Səhifələnmə – Günel ƏSƏDOVA
Çap – Oktay YUSİFOV
Cild – Gövhər NURULLAYEVA
– İlhamə MİKAYILOVA

Kitab ***"AFPoliqrAF"*** *mətbəəsində hazır diapozitivlərdən ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.*

afpoliqraf@mail.ru
afpoliqraf@gmail.com
Tel.: +994 (12) 510 96 74
Mob.: +994 (50) 405 96 74

Yığılmağa verilmişdir: 07.04.2026
Çapa imzalanmışdır: 27.04.2026
Qarnitura: Alice, Times New Roman
Şərti çap vərəqi: 37,5
Formatı: 64x90 1/8
Tiraj: 300